

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 11

NOVEMBER

1993

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
130 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid, ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Inge Adriansen,
Museet på Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Carsten Porskrög
Rasmussen
Institut for Grænseregions-
forskning, Aabenraa

Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønderjysk
lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Udgivet med støtte af Kulturministe-
riets bevilling til almenkulturelle
tidsskrifter.

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: P. E. Offset & Reklame A/S,
Varde

I dette nummer:

- Nye Danevirke-undersøgelser* 307
Arkæologen Hellmuth Andersen, Århus, fortæller om de sidste udgravninger på Danevirke, der kaster nyt lys over Danmarkshistorien.
- Istedløven som symbol* 313
Med udgangspunkt i en udstilling og en bog omtaler Inge Adriansen, Sønderborg, Istedløvens betydning som nationalt symbol.
- Omkring Våbenstilstanden den 11. november 1918* 316
Niels H. Kragh-Nielsen, Rødding, giver glimtvisse indtryk af dagene omkring våbenstilstandsdagen for 75 år siden.
- Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik* 321
Edith Sigaard-Madsen, Strukstrup, har fulgt sommerens begivenheder i Sønderjylland på begge sider af grænsen.
- Byen ved grænsen - en kommentar* 330
Inger Tryde Haarløv, Aabenraa, knytter nogle kommentarer til Henrik Becker-Christensens bog om Tønder 1920-1970.
- Tilbud* 331
Billigt tilbud på gamle årgange og numre af månedsskriftet.
- Det sker - på de nordslesvigske museer* 334
Museernes arrangementer op til jul - og en særlig udstilling i Frøslevlejren.
- Bognyt* 334
- Bagsiden om forsiden: Den tapre Landsoldat* 336
Inge Adriansen, Sønderborg, fortæller om billedhuggeren H. W. Bissens mindesmærke over sejren ved Fredericia den 6. juli 1849, som også er et udtryk for samtidens nye demokratiske tanker.

Forsidebilledet viser et ældre billede af mindesmærket »Den tapre landsoldat« i Fredericia. Det er udført af billedhuggeren H. W. Bissen, der også har skabt Istedløven, hvis symbolværdi kort er omtalt i artiklen side 313, mens landsoldatens symbolindhold behandles af Inge Adriansen på bagsiden side 336. Fot. J. S. Christensen, Fredericia, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Fig. 1. Fra udgravningen af Danevirke i 1936. Til venstre en smule af Valdemarsmuren, midt i billedet den tre meter tykke Kampestenmure, der spiller en væsentlig rolle i forbindelse med tolkningen af de sidste års gravninger i Danevirke. Fot. A. Nørgaard, Kolding, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Nye Danevirke-undersøgelser

Af HELLMUTH ANDERSEN

Arkæologen Hellmuth Andersen fra Moesgård ved Århus har tidligere - Sønderjysk Månedsskrift 1990, side 287 - berettet om nye udgravninger på Danevirke. Her følger de sidste nye resultater, der bl. a. er med til at sætte Kampestenmuren på plads.

I somrene 1991, 1992 og 1993 er Danevirke blevet undersøgt på særligt udvalgte steder i Forbindelsesvolden, Kovirke og Hovedvolden. En ny datering af Forbindelsesvolden bekræftede denne voldsstilling som en sen østflanke til Hoved-

volden, anlagt i 960'erne. I Kovirkes stolpehuller er fundet trækul, som muligvis kan afklare denne volds tidsstilling, men dateringsresultatet foreligger endnu ikke. Det var dog fremfor alt Hovedvolden, der blev undersøgt, da vor viden om dette det vigtigste af alle volddragene var utilstrækkelig.

Gravningerne i Hovedvolden fandt sted ved Skanse XVI, XVIII og XIX i voldens vestlige halvdel (fig 2). Disse skanser frembød bekvemme undersøgelsessteder, og arkæologiske opmålinger fra

skansebyggeriet i 1861 var vejledende for placeringen af vore snit.

Indtil de nye undersøgelser var Hovedvolden kun kendt fra en enkelt gravning i 1936 og undersøgelsen af en vold-

rest i 1983. Gravningen i 1936 afslørede en serie af byggerier - fire jordvolde, fulgt af Kampestensmuren og Valdemarsmuren; af alle disse byggerier kunne kun Valdemarsmuren dateres.

Fig 2. Kortskitse, der viser placeringen af de forskellige udgravninger på Danevirke (A-D) og Kovirke (E).

A Krumvolden, B Hovedvolden med skanserne (fra krigen 1864) XIV, XVI, XVIII og XIX. C Forbindelsesvolden (Nordvolden udeladt). D Halvkredsvolden ved Hedeby. F Dannevirke Sø. G Slien og Sli-norene.

Udgravninger er mærket med pile og årstal.

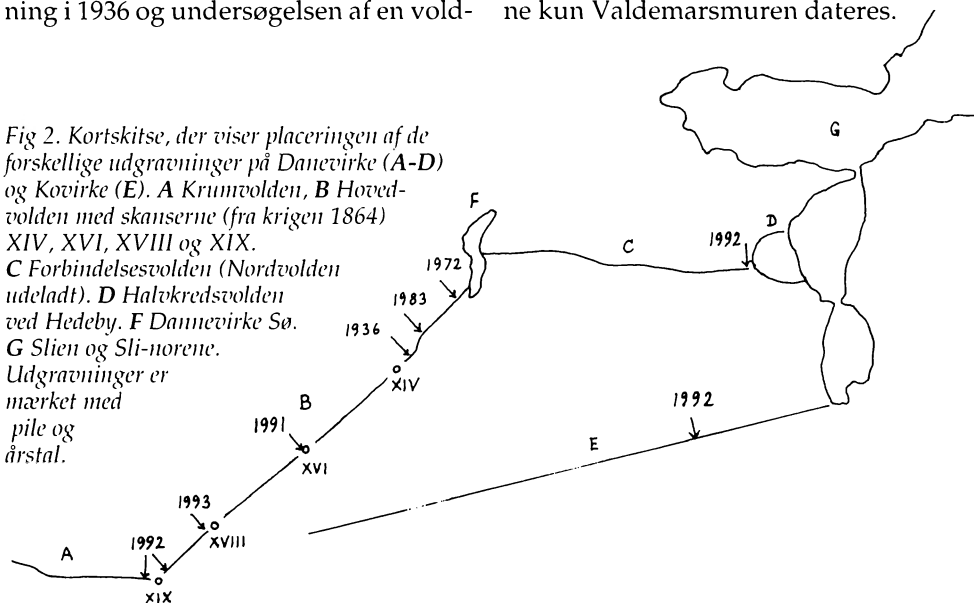

Fig. 3. Hovedvolden i Skanse XVI's side. Syd til højre. Billedet krummer, da der er anvendt »fiskeøje-optik«. I billedets venstre halvdel træder vold 1-4 frem, men det anvendte materiale - hedetør - og omgravninger i oldtiden slører lagdelingen. En lille voldgrav ved foden af vold 1 opfyldes sidenhen af lyst grus og mørke hedetør fra vold 4. Voldgraven fik fronten af vold 1-3 til at skride ad en meget skarpt aftegnede skredlinje. I billedmidten ses Kampestensmuren med en stolpeskakt og den plyndrede Valdemarsmur med en stræbe-pille. Til højre herfor kommer voldgravene i forlandet til syne i nedre profiltrin, en brokkedyngle fra Valdemarsmurens plyndring i mellemste profiltrin og derover skansejord, hvis lag strækker sig helt frem til højre billedrand. I mellemste og øvre profiltrin indtræffer det V-formede fyldskifte af en pansergrav fra 1944. Fot. J. Reichstein.

En undersøgelse i 1972 af rammeværk nær voldens østende ved Thyrborg havde imidlertid vist, at der blev bygget på Hovedvolden allerede i 737. Hermed mente man at kunne opstille en tidsramme for Danevirkes bygningshistorie, spændende fra det nævnte årstal til Valdemarsmuren fra 2. halvdel af 12. århundrede.

Snittet fra 1936 blev fortolket i overensstemmelse med denne tidsramme, og snittets vold 1 blev opfattet som eksponent for et ældste Danevirke fra 737.

Gravningen i 1983 gav imidlertid gravningslederen, W. Kramer, grundlag for at anfægte denne tolkning. Han fandt nemlig daterbare rester af stolper fra 737-volden, men her midt inde i Kampestensmuren og tilsyneladende i kombination med denne. Han antog derfor, at mur og stolper var samtidige. Under alle omstændigheder måtte vold 1 - 3 bag muren være ældre end 737.

Min egen skepsis over for disse resul-

tater blev gjort til skamme ved Skanse XVI (fig. 3, jfr. fig. 5). Her sås igen de kendte fire jordvolde, fulgt af de to mure, og på en helt utvetydig måde gentog kombinationen af 737-stolper og Kampestensmur sig. De bortrådnede stolper sendte her lange jordfyldte skakter op gennem muren, uden at det dog var muligt at se, hvilken funktion stolperne skulle have udfyldt i denne.

Skanse XVI-snittet bød også på en vigtig nyopdagelse, omend af negativ art: Der måtte mangle store dele af de lag, der skulle til for at tegne bygningshistorien i sin helhed. Disse tab af substans skyldtes de to mure. Kampestensmuren brød med sin byggeskakt ind i vold 4, og Valdemarsmuren var lagt klods op ad Kampestensmuren for at udnytte den til at opfange jordtrykket bagfra. Denne tætte placering kunne man kun opnå ved at fjerne, hvad der på Valdemar den Stores tid lå af mellemliggende byggerier foran Kampestensmuren.

Én ting var dog sikker: I det mindste de tre første jordvolde måtte nødvendigvis være ældre en 737-volden, hvis stolper enten skulle tilknyttes vold 4 eller Kampestensmuren. Spørgsmålet var blot: Hvor meget ældre?

Nu vidste vi fra 1861-opmålingerne, at Hovedvolden ude ved Skanse XIX lå på et træunderlag. På skansens østside ligger en stærkt afsmalnende ende af Hovedvolden og på vestsiden en tilsvarende fortsættelse - begyndelsen på Krumvolden. Vi er på dette sted ude i Rheide Ådals sumpe. To snit viste, at der her kun havde været bygget én gang, og at dette byggeri kunne jävnføres med vold 1 som kendt fra de øvrige snit. Vold 1 var hermed dokumenteret i hele Hovedvoldens udstrækning samt i den begyndende Krumvold.

I begge snit ved Skanse XIX kom træunderlaget til syne. Det var fra 7. århundrede, og denne første datering af vold 1 må i øjeblikket lægges til grund

for tidsbestemmelsen af det ældste Danevirke.

En betragtning af 1861-opmålingen fra Skanse XVIII viste, at vi her kunne forvente iattagelsesmuligheder, hvad angik de i Skanse XVI »forsvundne byggerier». Voldlegemet tog her til i bredde, Kampestensmuren var ophørt, og Valdemarsmuren var anbragt længere fremme i voldlegemet, da der ikke længere var nogen Kampestensmur at støtte sig til. Den større bredde tydede derfor på, at vi her kunne forvente at finde, hvad der manglede ved Skanse XVI.

Til syne kom da et snit med en livlig lagdeling og en mægtig kraterlignende aftegning i midten (fig 4). Dette snit kunne tolkes som én lang ubrudt serie af voldbyggerier, ialt syv, afsluttende med Valdemarsmuren, men her som sagt uden Kampestensmuren.

Efter de tre første jordvolde, alle gamle kendinge fra de andre gravningssteder, følger vold 4, der danner en påbyg-

Fig. 4. Hovedvolden vest for Skanse XVIII. Syd til venstre. I højre halvdel har vi vold 1-3, i midten »krateret« opfyldt af vold 4, til venstre derfor vold 5-6 og i venstre billedrand fundamentet af Valdemarsmuren, vold 7. Vold 1 ses i nedre profiltrin, ovenpå ligger vold 2 og 3. Den skarpe højre rand i »krateret« er en skredlinje, og det ses umiddelbart, at fronten af vold 1 er gledet ned i en lille voldgrav ved voldfoden. Ved »kraterets« venstre rand bemærkes den væltede brændte palisade til vold 4 som et vandret sort lag trækul. Mellem palisaden og de tre gamle volde er fyldt efter med jord, bl. a. med mosetørv - det mørke flagermuslignende lag. Over vold 4 følger opfyldningerne til vold 5 og 6. Det spættede lag i øvre profiltrin er en del af overfladen på vold 5 og gik videre i den lille højning på voldtoppen. Vold 5 og 6 er afbrudt i spidsen af byggeskakten til Valdemarsmuren. Det lyse lag i toppen af profilet er en moderne forstyrrelse. Fot. H. Möller.

ning på forsiden af vold 3, idet den opfylder »krateret«, hvis bund i virkeligheden er reminiscenser af en lille voldgrav ved foden af vold 1 - 3, og som ligeledes er kendt fra de andre snit.

Vold 4 er lig med palisadevolden fra 737, genkendelig på de karakteristiske stolpehuller. Selve palisaden med dens lodrette stolper og vandrette beklædningsplanker var brændt ned og styrtet forover. Opfyldningen »hænger« nedad, da den i bunden bestod af mosetørv, der skrumpede og derved fremkaldte indre skred og synkninger i lagene. Mosetørven er det sorte lag, der på billedet sender en arm op til toppen af vold 3.

Oven på vold 4 og dens styrtede palisade følger de opfyldninger, der danner vold 5. Denne har en lang skråfront med et dæklag af hedetørv, og denne overflade er igen dækket af lag tilhørende vold 6. Både vold 5 og 6 gik videre i vejret i den lille forhøjning på toppen bag profilet overkant. Det har altså været meget

store jordvolde med ikke særligt stejle fronter. Indgravet i deres frontpartier ses sluttelig byggeskakten til Valdemarsmuren, her vold 7. Kun fundamentet var bevaret på dette sted.

Foran vold 6 og 7 lå to meget store voldgrave og hinsides disse, men udjævnet, forvolden til Valdemarsmuren.

Vold 5 og 6 er regulære nyopdagelser. De viser, at der blev bygget i stor stil på Hovedvolden i perioden mellem Kampestensmuren og Valdemarsmuren. I denne forbindelse bør det nævnes, at Hovedvolden i 10. århundrede også fik en helt ny østflanke, da Harald Blåtand renoverede Danevirke og fjøede Forbindelsesvolden ind i systemet. Forståelsen af Hovedvolden må altså bero på en kombination af de mange snit, der nu er arbejdet. Overvejelser over, hvordan de øvrige voldsdrag kommer til, kan i fremtiden foregå med den i enhver henseende centrale Hovedvold som nøgle. Med vold 1 placeret i 7. århundrede og ikke i

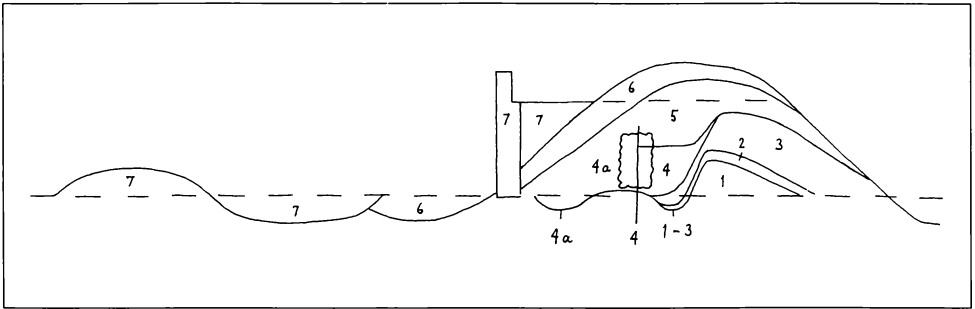

Fig. 5. Danevirkes bygningshistorie som afspejlet i Hovedvolden. Skematisk komposition ved sammen-tegning af alle snit. 1 jordvold med lille voldgrav, 7. århundrede. 2 som 1. 3 som 1. 4 palisadevold fra 737, stolpe indkapslet i 4a Kampestensmur med voldgrav. 5 jordvold. 6 jordvold med voldgrav. 7 Valdemarsmuren med voldgrav og forvold, 2. halvdel af 12. årh., øvre del af 5 og 6 sløjfet.

fjerne perioder af jernalderen kan forestillingen om kontinuitet i Danevirkebyggerierne også fastholdes, og den kan ses som en første territorial afgrænsning af »danernes rige«.

Efterskrift

Den af så megen mystik omgivne Kampestensmur må være af betydelig ælde. Det blev ved undersøgelsen i 1991 klart, at den aldrig har stået udækket, da den med sit bindemiddel - æltet ler - ikke er vejrbestandig. Det kan sikkert påvises, at tætsiddende stolper har dækket murfacaden, og muligvis har der tillige være fyldt jord på. Den har altså fungeret som en skjult støttemur i fronten af en jordvold.

Dens datering er efter vor mening stadig usikker, da det af to grunde kan betvivles, at den dateres af 737-stolperne. For det første bryder dens byggeskakt ind i vold 4, der andetsteds har disse stolper i fronten. For det andet fortsætter stolperækken uændret efter murens ophør og netop med den klare funktion at danne front i vold 4. Vi finder det ikke sandsynligt, at den selvsamme stolperække har haft to funktioner, hen-

holdsvis foran en jordvold og midt inde i en mur, det sidste sted tilsyneladende endda meningsløs. Vi tror derfor, at muren sekundært indkapsler en ved murbyggeriet frilagt stolperække, omend så tidligt, at stolperne mange steder endnu stod bevaret. Dermed vinker vi farvel til enhver forestilling om, at Kampestensmuren skulle være middelalderlig og eventuelt Knud Lavards værk fra begyndelsen af 12. århundrede, en forestilling, som blev fremkaldt af dens tætte sammenstilling med Valdemarsmuren og tanken om, at Kampestensmuren frembød en nøgen facade. Vi ved i dag, at i det mindste vold 5 og 6 fra Skanse XVIII skal skydes ind imellem de to mure; dermed udfylder de et sandsynligvis meget langt tidsinterval mellem de to murbyggerier.

Undersøgelserne 1991 - 1993 blev foretaget i et samarbejde mellem Forhistorisk Museum, Moesgård og fredningsmyndigheden i Slesvig, men de blev først og fremmest muliggjort ved, at »A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal« sikrede det finansielle grundlag for det omfattende forskningsprogram.

Istedløven som symbol

Af INGE ADRIANSEN

En udstilling om Istedløven kan for tiden ses på Museet på Sønderborg Slot. Samtidig er der udgivet en bog om dette nationale monument og dets skæbne. I et klip fra bogen giver en af bogens forfattere, Inge Adriansen, Sønderborg, her et indtryk af løvens betydning som nationalt symbol.

Lige fra sin skabelse har Istedløven kunnet fremkalde følelser. Det begyndte med, at billedhuggeren H. W. Bissen under modelleringen ironisk pustede over »den velsignede løve«. Løven er en skulptur, som der ligger en kunstners følelser bag. Men fra starten fremstod den også som en bevidst markering, sat af nationalliberale kredse i Danmark i opposition til den danske Helstatstradition og til de tysksindede slesvig-holstenerne.

Istedløven blev skabt som et samlede symbol i en periode, hvor den nationale danske identitet var under opbygning, og de, som ikke sympatiserede her-

I et træsnit af S. Hamburger, Hamburg 1864, ses slesvig-holstenske patrioter igang med at fjerne Istedløven i slutningen af februar 1864. »Hovmod står for fald« lyder kommentaren - svarende til den tyske opfattelse af løve-monumentet. Det var et udtryk for en overmodig dansk sejrbevidsthed. Städtisches Museum, Flensburg.

med, måtte nødvendigvis være mod monumentet. Derfor var sindene i bevægelse allerede på afsløringsdagen den 25. juli 1862, og løven beholdt da også kun sin triumferende plads på Flensborgs gamle kirkegård i halvandet år.

Efter Danmarks nederlag i 1864 førte den tyske harme over monumentet til handling. Løven blev demonteret og kom som trofæ til Berlin. Herefter vendte den i 1945 tilbage til Danmark fra det slagne Tyskland, men ikke til sin oprindelige plads, da denne i 1920 var vedblevet at ligge i Tyskland. Løven nåede til Tøjhusmuseets gård i København, hvor den som bekendt står endnu. En nylig over-

Gipskopi af Istedløven fra omkring århundredskiftet. Sådanne kopier fandtes i mange danske hjem. Denne står idag i Dansk Generalsekretariat for Sydslesvig i Flensborg.

I 1918 blev der i København udsendt et »Sønderjysk Julealbum« med beretninger fra Sønderjylland. Som illustration på titelbladet sås en noget bister udgave af Istedløven, som stadig befandt sig i Berlin. Men håbet om at få den tilbage var levende i 1918. Ukendt tegner. →

stået debat (se Sønderjysk Månedsskrift 1992, s. 187-191 og 295-96) har vist, at løven fortsat kan vække følelser. Endnu 131 år efter monumentets afsløring i Flensborg kan man strides heftigt i byen, om det hører til her.

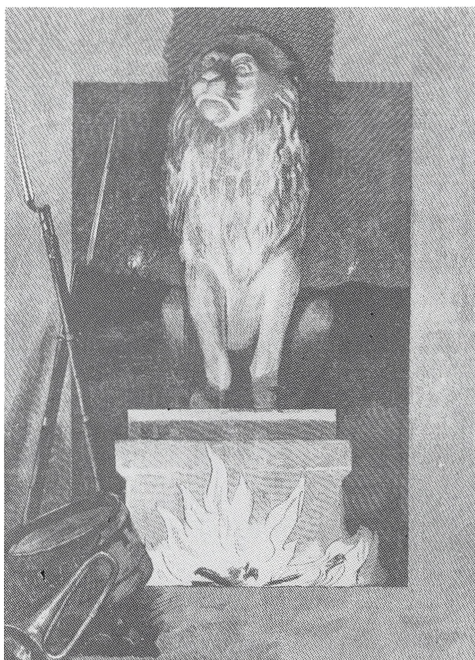
Istedløven i danske stuer

Monumentets nedtagelse og overførsel til Berlin var med til at give Istedløven et skær af martyrium i lighed med Skamlingsbanke-støtten. Disse to mindesmærkers ødelæggelse bekræftede danske forestillinger om sejrherrens uædle adfærd. Kopier af Istedløven blev nu populære i mange hjem. De tidligste var blevet fremstillet af billedhugger H. C. Brix under tilsyn af Bissen, udført i blank bronze og granit i str. 1:16 og skænket til Frederik den 7. og til Rosenberg. Gipsudgaver i koloreret stand kom til at flo-

rere over hele landet efter nedtagelsen af løven. På 60 års dagen for slaget i 1910 blev der fremstillet flere gengivelser af Istedløven i forskellige ofte trivielle kvaliteter hos firmaer i Flensborg og i København.

Statuetter med Istedløven og Den tapre Landsoldat stod i mange danske officershjem. På højskoler og hos nationalt interesserede borgere kunne man også se dem. Her dog ofte i selskab med statuegruppen Modersmålet fra Skibelund Krat. Gipsudgaven af Istedløven gav signal til besøgende om, at ejeren var interesseret i det sønderjyske spørgsmål og havde en bevidst holdning til forholdet Danmark-Tyskland.

Også i Nordslesvig kunne man købe gengivelser af Istedløven i tiden under tysk styre. I dagbladet Hejmdal annoncerede således glarmester Johan Hansen

fra Rise med indrammede billeder til 3,50 mark. En sønnesøn fortæller, at glarmesteren havde et eksemplar stående i sit værksted med et vers af Carl Ploug fra 1869 håndskrevet bagpå. Det skildrede løvens fjernelse og flytning til Berlin og sluttede således:

Der sidder den nu som et minde stolt
over al den uret, I haver voldt.
Der sidder den som et monument
for folkeånden, i haver skændt.

Nedenunder havde glarmesteren tilføjet: »Selvom så lidenskabelige udbrud hører en svunden tid til, vil Istedløvens ødelæggelse og bortførelse dog vedblivende stå i den nulevende slægts bevidsthed som et sørgeligt minde om vandalisme, pietetsløshed og manglende ridderlighed mod en falden modstander«.

Disse ord fra en jævn nordslesvigsk håndværker har sikkert været dækkende for holdningen hos mange danske.

Udstilling og bog

Med den netop åbnede udstilling om Istedløven på Sønderborg slot og den samtidig udgivne bog har arrangørerne - Städtisches Museum i Flensburg, Museet på Sønderborg Slot, Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder samt Sydslesvigs Museumsforening - ønsket at vise Istedløvens historie i en bred sammenhæng, der også forklarer forhistorien og de tanker og statspolitiske rammer, som førte til dens skabelse og mærkelige skæbne. Historien om Istedløvens efterliv i de danske stuer er i denne forbindelse kun en af de mange mindre tråde, der udgår fra hovedhistorien.

Hovedsagen har været at få dobbelt-heden frem i løvens historie, at få skildret, at vi i Istedløven har at gøre med en fremragende kunstners skulptur, og tilige - et monument, som skiftende tider har lagt deres tolkninger ind i.

Vi håber, dette er lykkedes. I hvert fald er det nok værd at tage til Sønderborg slot for efter selvsyn at kunne tage stilling til det altid aktuelle spørgsmål: Hvor skal Istedløven stå? En af de ting, som selvsynet vil kunne overbevise beskueren om er, at han i sit forslag må tage hensyn til størrelse. Løven er vældig i sit omfang.

Udstillingen »Istedløven. En udstilling over et nationalt monument og dets skæbne« kan ses på Museet på Sønderborg Slot indtil den 9. januar 1994 og fra den 23. januar til den 13. marts 1994 på Städtisches Museum i Flensburg. Bogen, der har samme titel som udstillingen, er udgivet i et samarbejde mellem »Mikkelberg« i Sydslesvig og Poul Kristenssens Forlag i Herning og kan købes på Museet på Sønderborg Slot og i boghandlen. Den koster 220 kr.

Tyskland forsøgte i foråret 1918 en ny stor offensiv i Nordfrankrig, som skulle bringe det endelige gennembrud og dermed afgøre krigen. Offensiven blev en af de blodigste i hele krigen og førte ikke til det ønskede resultat, tværtimod. Under offensiven er et udmattet regiment 86 under opbrud, antagelig ved Morlancourt. Fot. i Museet på Sønderborg slot.

Omkring Våbenstilstanden den 11. november 1918

Af NIELS H. KRAGH-NIELSEN

Den 11. november er det 75 år siden Første Verdenskrig sluttede. Fra Nordslesvig deltog i alt ca. 30.000 mænd som soldater på den tyske side. Ca. 5.300 faldt og deres navne træffes på mindsten og -tavler i alle nordslesvigske kirker. Niels H. Kragh-Nielsen har samlet nogle glimt fra dagene omkring den 11. november 1918, da freden endelig kom.

Den Første Verdenskrig havde været i fire år, da allierede styrker i juli og august 1918 satte det angreb ind, som den nedslidte tyske hær ikke kunne dæmme op for. Under voldsomme kampe begyndte

nu måneders stadigt tilbagetog, som også involverede de slesvigske regimenter 84 og 86.

I slutningen af september indså den tyske militære ledelse, dvs. general Ludendorff, omsider, at slaget var tabt. Der blev indledt sonderinger med sigte på at standse krigen.

Den 4. november udbrød der mytteri blandt matroserne på flådens baser i Kiel og Wilhelmshaven. Oprøret bredte sig, og efter få dage omfattede det hele landet. Den 7. november udsendte arbejder- og soldaterrådet i Kiel et opråb til

Tysk maskingeværgruppe i husruiner under tyskernes tilbagetog i Frankrig sommeren 1918. Midt i billedet står Jørgen Jørgensen fra Sebbelev på Als. Fot. i Lokalhistorisk Arkiv for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg.

Slesvig-Holstens befolkning om at oprette råd i alle byer og overtage den politiske magt.

Dagen efter, den 8. november, skriver Maren Iversen i Lintrup ved Kongeågrænsen om situationen: »Rygtesmedene har haft travlt i dag lige fra morgenstunden. Først fortaltes, at der er våbenstilstand. Det kan ikke passe endnu, men vi venter det hver dag. Så fortaltes der, at soldaterrådet havde afsat amtsforstanderen. Det var også falsk. Matroserne har været hos soldaterne i barakkerne i Bvingaard og har plantet den røde fane. Officererne er rejst duknakkede sydpå, der er kun en feldweibel tilbage. Nu er soldaterrådet blevet det rådende... Vi går omkring med helt oprevne nerver, kan ingen ting bringe færdigt. Løber fra det ene til det andet og vakler mellem håb og frygt... venter på, at der vil ske noget stort...«

Samme dag om formiddagen var de endelige forhandlinger begyndt i jernbanevognen i Compèigne-skoven. Den 9. november abdicerede kejser Wilhelm, og Tyskland blev udråbt til en republik under ledelse af socialdemokraten Fritz Ebert. Den 10. november søgte kejseren tilflugt i det neutrale Holland, og kl. 5 om morgenen den 11. november underskrev den tyske forhandlingsdelegation våbenstilstanden. Den skulle træde i kraft allerede kl. 11.

»Natten mellem den 10. og 11. november blev vi trukket ud af skyttegravnen og tilbage i ro til en velfortjent hvile, idet vi havde været indsat, siden englænderne brød igennem den 18. juli ved Amiens og Montdidier. Nu den 10. stod vi, efter i snart fire måneder at have ført »den brændte jords« strategi ved tilbagetoget, på grænsen mellem Frankrig og Belgien. Her nåede fredsbudskabet os«,

Mine Kære Forældre!

Jeg vil nu hurtigt skrive et Brev til Eder og lade Eder vide, hvor mange Pakker jeg har faaet. En Pakke har jeg modtaget, som indeholdt en Pipe og Tobak, en Pakke fra Fru Adolf, en fra Schottburg Skoles 2. Klasse med et Par Muffediser og Cigarer fra en lille Pige, som hedder Nikoline Bea, men er mig ubekendt. Jeg er meget glad ved Pakkerne. I gaar fik jeg en Pakke med et par tykke Strømper, dem er jeg ogsaa rigtig glad ved. Ellers har jeg ingen Pakker modtaget, men de kommer maaske i Dag eller i Morgen.

Jeg har det ellers helt godt, - det samme haaber jeg om Eder. Vi har nu ligget her i 10 dage, kun 200 Meter fra Englænderne. Vi har gravet os 1 1/2 Meter dybt ned i Jorden, saa at en Kugle ikke saa let kan ramme os. Om 8 eller 4 Timer venter vi et Angreb, - men jeg tror nok, vi bliver afløst i Dag eller i Morgen af Infanteri. Geværkugler, Granater og Shrapnels piber oven over os, saadan at man ikke kan stikke Hovedet frem. Ja, I kan tro, kære Forældre, hver gang jeg griber til min Bøsse, beder jeg til Gud. Det er meget værd i denne Tid at høre Gud til og have Ham med sig, - Forleden Dag havde vi en Fægtning, i hvilken mine bedste Kammerater faldt 8 Meter fra min Side. Tre blev haardt saarede, en Løjtnant og en Fanejunker faldt og desuden 15 Dragoner. Jeg maatte hjælpe at grave Graven til de Faldne. I kan tro det er haardt.

I denne Tid faar man Tillid til Gud. Jeg takker Ham for hver en Kugle og Granat, der suser forbi.

I gaar modtog jeg 2 Breve fra Peter Toft. Mens jeg skriver dette Brev, piber Kuglerne hen over mit Hoved, men man lader som man ikke hører det, nu da man jo snart er vant dertil.

Forleden Aften blev jeg sendt ud efter Halm til Natteleje. Da jeg kom op paa et højt Bjerg, begyndte straks en frygtelig Gra-

natild. Jeg kastede mig ufortøvet ned paa Jorden. Ja, jeg er Gud taknemlig, at Han har bevaret mig hidtil, og jeg haaber, Han fremdeles vil bevare mig fra Krigen Fare. Men man skulde jo ikke tro, at Krigen endnu vil vedblive længe.

Vore Heste er indkvarterede i en stor Tøjfabrik og har det bedre end vi. Ja, blot man kunde komme hjem med hele Lemmer, faar man rigtignok takke Gud. Hvordan gaar det Alfred? Jeg haaber, han er i Live. I kan rolig sende mig en stor Pakke, men pak alt godt ind, for det er en lang Rejse. I denne Tid er det en Fornøjelse at modtage en lille Pakke eller et Brev hjemmefra.

For 4 Dage siden tog vi 900 Englændere til Fange. Her er alle Slags Menneskeracer. Hidindtil har vi Gud ske Lov haft nogenlunde Vejr. Ogsaa mit Helbred har hidindtil været godt. Vore Bukser og vor Frakke er snart opslidte, men bliver Krigen længe ved, faar vi en ny Garnitur.

Forleden Nat laa vi i Bivuak. Det var forskrækkelig koldt. En Kammerat og jeg slagtede 2 store Kaniner. Foruden os laa der 18 Dragoner i Bivuak, saa kom min Kollega Møller fra Sommerstedt og 2 fra Hadersleben. De fik saa et Stykke med, som varmede godt i saadan Kulde, og vi havde det helt fornøjeligt.

I Gaar var jeg med til at skyde en engelsk Flyvemaskine ned. Efter at vi i 5 Minutter havde beskudt den, dalede den længere ned.

Ligesom jeg ville slutte dette Brev, faldt atter en Flyver ned. Han ramtes i Hjertet og døde 3 Minutter derefter.

Nu vil jeg slutte i Haabet om, at Gud fremdeles vil bevare mig. Hilsen til alle Bekendte derhjemme, især til alle de gode Venner, som tænkte paa mig, min dybt-følte Tak.

Eders tro Søn.

Sønderjyderne, der var med i krigen 1914-18, sendte ligesom alle andre soldater en strøm af breve hjem. Det kunde være ganske korte meddelelser, der blot fortalte, at de var i live, og det kunde være længere beretninger om deres oplevelser, deres tanker og følelser. Mange af disse breve er endnu be-

fortæller Johannes Jessen fra Korup og fortsætter:

»Klokken ni om formiddagen skulle vi som sagt længere tilbage - det var altså den 11. Undervejs mødte vi en ordonnansofficer fra bataljonen, der kom galopperende og råbte til os: »Friede - Friede«. Efter at have konfereret med kompagnichefen kom kommandoen: »Kehrt, march, zurück in die alten Kvartiere!« - Først stod vi bomstille, men så brød jubelen løs. Nogle knaldede geværet i vejen, andre hev det ind over hegnet. På en mark ved siden af vejen var en pige i færd med at tage roer op. Hun blev fluks hentet, og vi opførte runddans omkring hende. Hun var mindst lige så glad som vi.

Næste dag ved middagstid begyndte så tilbagetogsmarchen. Englænderne kørte daglig forbi os for at ordne kvarter dér, hvor vi var rykket ud om morgenen. Somme tider fik vi ordre til at forlade kvarteret klokken fire om natten, fordi englænderne skulle ind. Ellers har vi ikke ligget ude en eneste nat. Alt hos os gik efter en snor, og trods alt var der dog fem millioner mand undervejs på vejene hjemefter mod den tyske grænse, men englænderne var i hælene på os hele tiden.«

En dag kaldte regimentschefen soldaterne sammen og opfordrede dem i en tale til at holde disciplin og orden. Revolutionen var også trængt herud, sagde

han og henstillede til sine gardere at følge ham til Berlin, »denn die Spartakisten wollen uns den Einmarsh in Berlin verwehren.« Men det var der ingen af folkene, der ville.

Et indtryk fra Berlin midt i november 1918 giver H. P. Hanssen i sin dagbog: »I eftermiddag fik jeg et nyt ejendommeligt indtryk af frontens opløsning. Jeg gik ud af hotellet og ned ad fortovet udenfor »Kafé Fürstenhof«, da der atter kom en skare soldater med trætte, forvågede ansigtsudtryk, i lerede støvler og snavsede uniformer, overlæssede med bylter og pakker ud fra Potsdamer banegård for mødige at vandre videre til Lehrter banegård og få forbindelse nordpå. Pludselig brød en lille tætbygget soldat ud af flokken, og idet han gik lige løs på mig, råbte han med et lykkeligt genkendelsessmil: »Hans Peter! Hans Peter!« Jeg standsede straks. Da han nåede over til mig, udbrød han halvt åndeløs: »No gær æ hjem!« Det var alt, hvad han fik sagt, thi kammeraterne gik videre og ængstelig for at tabe forbindelsen med dem i den store ukendte by snurrede han rundt og fulgte trop. Hvem han var, og hvad han hed, ved jeg ikke. Jeg kendte ham ikke, og der var ikke tid til at spørge ham derom. Men tildragelsen er betegnende. Sådan går efter alt at dømme utallige soldater i disse dage simpelthen hjem fra fronten!«

Johannes Jessen og hans regiment fort-

været i slægten som dyrebare minder om en, der måske ikke kom hjem, eller de er endt i et arkiv, hvor de nu bevares for eftertiden som vidnesbyrd om en generation af sønderjyder, der fik helt særlige vilkår. En del er udgivet i bogform.

Jacob Søloff Christensens brev, der gengives her, er blot et enkelt af disse tusindvis af breve, der nåede hjem. Det er udateret, skrevet i Belgien, men også det er præget af den tro på, at »alt står i Guds Faders hånd«, som går igen i så mange breve sammen med skildringen af alt det, der sker ved fronten.

Jacob Søloff Christensen var født den 13. november 1891 i Skodborg i et dansksindet hjem. Han afgjente sin værnepligt som husar og faldt på østfronten den 30. november 1917. I begyndelsen af december modtog hans forældre et brev fra en læge på det feltlazaret, hvortil han var bragt den 30. november med et skud i maven. I brevet meddeles det, at al lægelig kunst og umage var forgæves. Ved aftenstide døde han, og den 4. december blev han begravet af sine kammerater.

satte hjemmarchen over Eifelbjergene ned mod Rhinlandet og otte dage før jul satte de over floden ved Bonn: »Der skete såmænd mange ting på den tilbagerejse. Den spanske syge huserede blandt os, der blev drukket tæt fra de forladte depoter, »spisens« (feldweblens) hamstrerkiste blev tømt osv. osv. Inden vi gik ud på Rhinbroen, hilste generalen af med os ved en lille parade. Men da vi i »Trit« gik ud på broen - det var en hængebro begyndte den at svaje, og så blev der råbt »ohne Trit« med det resultat, at broen blev rolig igen. Da vi kom på den anden side af floden og i kvarter, blev der også hos os dannet »Soldatenrat«.

Endnu, mens vi gik i bjergene, var der stor utilfredshed med de lange marchture, og man lovede os, at så snart vi kom over Rhinen, skulle vi kunne blive kørt i tog, og det glædede vi os til. Men loven er ærlig, dog holden besværlig, og enden blev da også, at vi måtte gå. Det blev til en lang tur, tværs gennem Tyskland og helt til i nærheden af Kassel, hvor vi et par dage lå i en by, der hed Bergen, men nu havde vi også fået nok af at gå.

Julen nærmede sig, og vi ville hjem nu og ikke opleve en femte jul borte fra hjemmet. Jeg blev som ordfører sendt til kompagniledelsen for at forlange papirer til hjemrejsen, og det skulle være nu, så vi kunne nå middagstoget i Kassel, der gik mod nord efter Hamborg til. Der var stillet kompagniet et ultimatum med trussel om uro og oprør, hvis vi ikke fik vort ønske opfyldt. - Det gik i orden, og med smalsporet bane kørte vi så forbi kejserslottet »Wilhelmshöhe« til Kassel, hvor der var trængsel alle vegne på sporvogne, gaderne og på banegården af hjemvendende soldater. Min ven, Hans Hansen fra Skovbøl, og jeg trængte os ind i det første tog, der gik nordpå efter Hamborg til.

Så - nu var vi på den rigtige side af tilværelsen, for nu var vi på vej hjem og

mod jul. Togene var kolde, vinduerne i stykker, og vi frøs som små hunde, men trods alt, humøret var højt. Fire gange havde vi fejret jul i felten; når vi denne gang kom hjem, kunne vi blive der og skulle ikke tilbage igen. Det gik langsomt, både den 22. og 23. og endelig den 24. kl. 21, juleaften altså, nåede vi Flensborg. Men der gik ikke flere tog nordpå den dag. Vi fandt så ud af, at vi kunne komme fra Flensborg til Sønderborg. Det gjorde vi og stod af i Tørsbøl, hvorfra vi gik til Hans' hjem i Skovbøl, hvor vi ankom kl. 24 juleaften. Hans' forældre var gået i seng, da de ikke ventede os mere den dag. Hans mor stillede lidt efter med langkål og flæsk. Mæt og veltilpas sov jeg dér den nat. Juledagsmorgen tog jeg med »æ Kleinbahn« til Aabenraa og gik så til mit hjem i Stollig (fire-fem km). Her stod min mor og søster på trappen for at gå i kirke (min far døde i 1905), men nu blev de hjemme.

Så var da den krig forbi. Jeg havde fartet rundt i de fleste af Europas lande. Jeg havde set megen gru og elendighed, og jeg kan til fulde bifalde H. A. Wells ord: »Der eksisterer ikke nogen løgn, der er større end den, at mennesket er et fornuftsvæsen, for krig er kun dårskab, sindsyg dårskab, helvedes dårskab«.

Henvisninger

Historisk årbog for Rødding kommune 1993 (Maren Iversen).

DSK-årbog 1968, s. 11-16 (Johs. Jessen).

H. P. Hansen: Fra krigstiden. 1924. Bd. 2, s. 404-05.

Den 11. november 1993 udkommer »Sønderjyder i den store krig 1914-18« som nr. 4 i serien »Sønderjyske billeder«, der udgives af Institut for Sønderjysk Lokalhistorie i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland. Billedhæftet, der er skrevet og tilrettelagt af Niels H. Kragh-Nielsen, rummer ca. 90 billeder og kort, det viser glimt af soldaternes vilkår under krigen. Pris: for medlemmer af Historisk Samfund 95 kr., i boghandlen 140 kr.

Set og sket i Sønderjylland

Grænselandskronik

Af EDITH SIGAARD-MADSEN

Edith Sigaard-Madsen fra Strukstrup i Angel er tidligere næstformand i Sydslesvigsk Forening og tidligere formand for Kvindeforeningen i Sydslesvig. Hun har set på, hvad der optog sindene i Sønderjylland i juli kvartal.

Sommeren 1993 har været præget af en række glædelige og fornøjelige begivenheder, som vi blev delagtiggjort i via nord- og sydslesvigske aviser. Læsningen formidlede et fint indtryk af det brede spektrum, kulturlivet i Sønderjylland kunne bevæge sig på i denne sommer - lige fra de elitære koncerter fra Slesvig-Holsten - Musik-Festivalen, afsløringer af kunstværker, udstillinger, til festligt-folkelige ringridningskonkurrencer. Og mens vi i sommerens løb kunne lytte intenst til verdensberømte kunstneres fortolkning af lige så berømte musikværker, se beundrende eller forundret på udstillede kunstværker eller more os i festpladsers menneskemylder, raser krigen i det forhenværende Jugoslavien - en krig, som vi ikke forstår.

Men det har været opløftende at læse om Tønder-borgernes reaktioner, da 222 bosniske flygtninge, der kom direkte fra krigszonen, fik husly i det nedlagte lærerseminarium. - »I Tønder er det lokalbefolkningen, der ligesom sætter de ting i gang, som man i andre Røde Kors-afdelinger først må gøde jorden for«, udtaler formanden for den lokale Røde Kors-afdeling til JydskeVestkysten. Her får vi også den konkrete oplysning, at hver voksen på asylcentret får udbetalt 245 kr. pr. uge til mad - den slags konkrete informationer er vigtige, da de fore-

bygger overdimensioneringer af udbetalte midler, der har skabt misundelse og endda hadfølelser i lokalbefolkningen.

Det politiske klima

Valgresultatet i Hamborg ved valget den 20. september viser tydeligt, at borgerne i denne omgang har afskrevet de gamle partier (SPD mistede 8 % og CDU næsten 10% af deres stemmer). Valgets sejrherre blev »De Grønne« og det nye »Statt«-parti. Højre-ekstremisterne fik foruroligende mange stemmer, især i bydele med høje arbejdsløshedstal og dårlige boligforhold, - men ingen kom dog ind i byens borgerrepræsentation. Det skyldtes alene den omstændighed, at to højre-ekstremistiske partier (»DVU« = Deutsche Volksunion og »Republikanerne«) stillede med kandidater. Tilsammen opnåede de en stemmeandel på godt 8%, hver for sig klarede de ikke 5%-spærregrensen - men »Republikanerne« opnåede dog en stemmeandel på 4,9%!

Der er ikke langt til de næste valg: Amtråds- og kommunalvalget i Sønderjylland, Kommune- og Amtråds- (Kreistag)valg i Slesvig-Holsten i marts 1994 og Forbundsdaysvalg i efteråret 1994. Kan Hamborgs valgresultat tages som prognose for kommende valg?

Nogle initiativer og udtalelser tyder på det: i Sønderjylland stiller udover de etablerede partier nye grupperinger med deres kandidater; JydskeVestkysten og Nordschleswiger nævner f. eks. Børnelisten, Nærlisten, Borgerlisten, Kommunalisten, Solidarisk Alternativ. Mens Solidarisk Alternativ ser sit formål i at be-

kæmpe EF-unionen og arbejdsløsheden, at prioritere miljøhensyn højere end økonomisk vækst og at forny folkestyret nedefra, satser de andre på det nære i lokalområdet med viljen til samarbejde omkring fælles problemer henover kommunens grænser. Børnelisten (Christiansfeld) ser sin primære opgave i en forbedring af børns og unges forhold fra dagplejainstitutioner henholdsvis vuggestuer til væresteder til de unge mellem 14-18 år. »De traditionelle partiers tid er forbi« er en udtalelse fra Kommunalistens topkandidat »I kommunerne har vi brug for politikere, der vil/kan koncentrere sig om de forestående opgaver uden tvang af partipolitiske ideologier.«

Højre-ekstremisterne vil også være med i kapløbet om indflydelse og magt, og ifølge Nordschleswiger opstiller de »Nationale« kandidater i seks og »Nationalpartiet Danmark« i tre byer landet over.

I Haderslev blev parkerede biler for nylig forsynet med nazistiske paroler samt en opfordring til at blive medlem af »Danmarks Nationalsocialistiske Bevægelse«. Propagandaskrifterne er blevet afleveret til politiet, og fordelerne vil (såfremt de findes) blive straffet, da udbredelsen af racistiske paroler - mundtligt eller skriftligt - hører ind under straffbare handlinger.

Ifølge årsrapporten fra den tyske forfatningsbeskyttelse (Bundesverfassungsschutz) er volden blandt de fortrinsvis unge højreradikale i Tyskland steget med 74 % i forhold til sidste år - 90 % af disse voldsforbrydelser var rettet mod fremmede.

Hitlers Nazirige var det også de fremmede, dem, der var »anderledes«, der blev forfulgt og pint til døde. Mange husker grusomhederne i al deres menneskeforagt; denne viden må gives videre til næste slægtled.

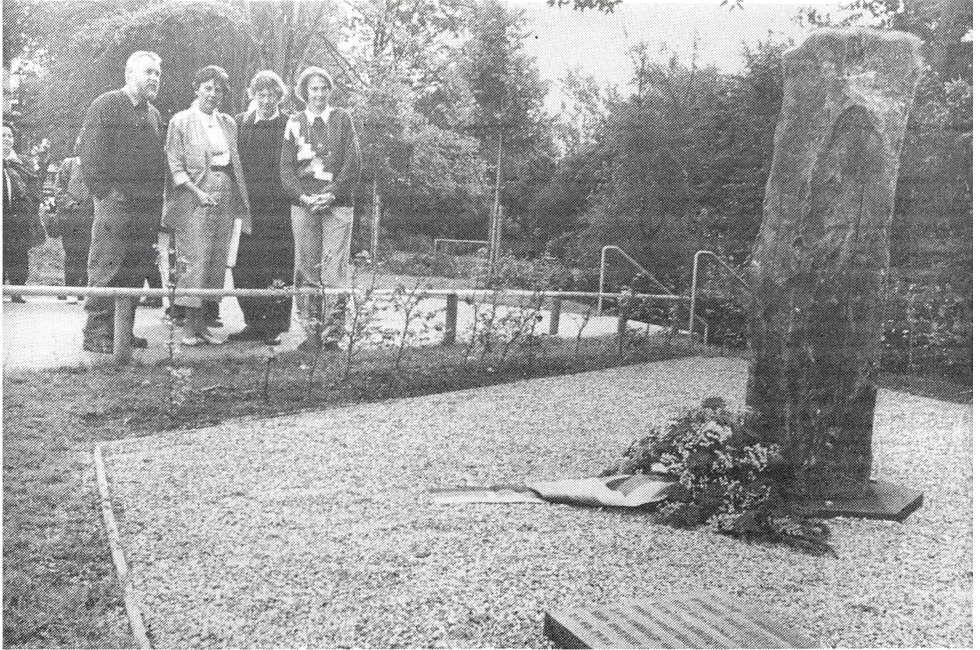
I Slesvig afsløredes i år to kunstværker, et ved retsbygningen i »Gottorfstrasse« til minde om de mange, der dømtes til døden af nazidommere, fordi de var »imod systemet«. - Det andet står på sygehusområdet ved »Hesterberg«. I sygehusets børneafdeling blev 216 patienter dræbt, fordi deres liv ansås for »mindre værdige«: de frakendtes retten til at leve. 216 er kun en meget lille brøkdel af alle dem, der måtte lide samme skæbne dengang, da der ikke var retfærdighed til. Men det er et overskueligt tal, og så er det frygtelige endda sket så tæt på. Disse banale kendsgerninger kan undertiden vække de mennesker, der skubber højre-ekstremismens eksistens fra sig og begrunder det med, at der ikke er nazister dér, hvor de bor, og at der trods alt kun findes så få af dem.

Både JydskeVestkysten, Flensborg Avis og Nordschleswiger har i fyldige artikler behandlet begivenhederne omkring den 29. august 1943 - og det er godt. De fem onde år må ikke glemmes - ikke fordi gamle hadfølelser skal holdes vedlige, men for at formidle viden om, hvad magtmisbrug kan komme til at betyde for et folk.

Sommerferie - rejsetid

Det er ikke de almindelige ferieture, der skal omtales her - men unges rejser til andre lande, hvor de mødes med andre i fælles oplevelser, for at lære hinanden og andres kultur at kende.

Derved skabes gode forudsætninger for forståelse og respekt mennesker imellem. I aviserne fortælles der om adskillige grupper, der har været på besøg »hos andre« - i det følgende nævnes nogle enkelte: Duborg-Skolens Margrethe-kor var i Island til Foreningen Nordens venskabsstævne, hvor de glædede tilhørerne med deres smukke sang ved ialt fem koncerter, 80 spejdere fra Husum og Slesvig tog af sted til et ti-dages ophold i det

Billedhuggeren Ulrich Lindow (t.v.), social- og sundhedsminister Heide Moser, historikeren, Dr. Klaus Bästlein og Dr. Dörthe Stölle foran det nye mindesmærke for nazismens ofre foran sygehuset på Hesterberg i Slesvig. Fot. M. Petersen/Flensborg Avis.

internationale spejdercenter ved Kandersteg i Svejts, spejderne fra Lundstoft besøgte venskabsbyen Gostycyn i Polen, 60 spejdere fra Langbjerg og Skovlund deltog i den store Magyar Jamborette i Ungarn, Hjordkær-spejderne havde besøg fra Svejts, mens spejderne fra Haderslev havde engelske gæster. På den tyske skole i Nykirke samledes 120 unge fra ti europæiske lande til 12 dages fælles samvær. Soroptimisterne fra Syd- og Sønderjylland havde inviteret tyve polske piger mellem 14 og 18 år til ti dages besøg.

Oplevelser af den slags præger ofte de unge for livet, - de er med til at modne dem, så de senere hen har overskud til at værne om humanistiske og demokratiske idealer.

Og desuden kunne ca. 850 skolebørn fra Sydslesvig opleve op til fire ferieuger i danske hjem - være med i en dansk hverdag på dansk. Ofte knyttes der i disse ferieuger bånd, der holder mange år, endda hele livet.

»Frihed er det bedste guld«

Ja, sangen findes også i Folkehøjskolens Sangbog, 17. udgave, men SID's krav til den hollandske landmand i Spandet og hans medhjælper om at indgå overenskomst tyder på, at Højskolesangbogens gode tekst ikke har påvirket alle SID-folks holdning. Arbejdsgiveren og hans medhjælper har aftalt en ordning om løn- og arbejdsforhold, som begge parter var tilfredse med.

Men den 20. september indledte SID en blokade imod landmanden, fordi han nægtede at indgå overenskomst. Gård ejerens reaktion blev at leje en tysk entreprenør, der kørte mælken til det flensborgske Adelby mejeri. Det bevirkede igen, at 26 chauffører fra tre MD-Food-afdelinger demonstrerede imod deres egen fagforening, fordi de frygter, at SID med sin »firkantede« holdning er med til at ødelægge danske arbejdspladser.

Denne »sag« har fået adskillige mennesker til at reagere, langt de fleste for at støtte landmanden og hans medhjælper.

Hårde ord imod SID og Hardy Hansen er blevet brugt: »SID-mafia«, »SID-hetz«, »Hardy Hansens krigsførelse«, men også saglige argumenter er kommet frem.

Mindretalsrettighederne og den tyske grundlov

»Staten respekterer de etniske, kulturelle og sproglige mindretals identitet« (Der Staat achtet die Identität der ethnischen, kulturellen und sprachlichen Minderheiten) - denne sætning opnåede det foreskrevne to trediedels flertal, da den af Forbundsdagen og -rådet nedsatte Forfatningskommission den 1. juli afsluttede forhandlingerne om forankringen af mindretalsrettighederne i den tyske grundlov.

Men forslaget til grundlovsændringen, vedtaget af alle demokratiske partiers repræsentanter i den Slesvig-Holstenske Landdag, indeholder foruden den ovennævnte også følgende sætning: »Den (staten) beskytter og støtter folke dele og nationale mindretal af tysk statsborgerskab«. (Er schützt und fördert Volksgruppen und nationale Minderheiten deutscher Staatsangehörigkeit.)

Et flertal af Forfatningskommissionens medlemmer godkendte den, men det nødvendige to trediedels flertal blev det ikke til. Ændringsforslaget forelægges Forbundsdagen nu til efteråret til en første drøftelse. Forfatningskommissionens anbefaling til Forbundsdagen kommenteres ret så forskelligt, f. eks. betegner SSW-landsformand Wilhelm Klüver den som et skridt i den rigtige retning, men ikke tilfredsstillende. Landdagspræsidenten Ute Erd sieke-Rave (SPD) tager stærkt afstand fra kommissionens kompromis, som hun kalder »en light-version, der er et skridt tilbage i den mindretals-politiske stenalder« (FIA 3/7), en holdning, som SSW-landdagsmanden Karl Otto Meyer tilslutter sig.

I sin årsberetning for 1992, aflagt ved

SSW's landsmøde i Husum den 18. september udtaler formanden Wilh. Klüver, at den af forfatningskommissionen forelagte tekst bør udvides med »nationale mindretal« og helst også forpligtelse til støtte og beskyttelse. Med forslaget om disse særdeles vigtige tilføjelser agter SSW at henvende sig til alle fraktioner i Forbundsdagen.

Lederen i Flensborg Avis (3/7) ville give anledning til eftertanke blandt tyske politikere (hvis de læste den). Bladet henviser her til den øjeblikkelige situation, hvor tyske politikere kræver »folkeretligt bindende sikring af tyske mindretal i Østeuropa; og dernæst afviser at give danskere, frisere, sorbere, samt Roma og Sinti en sikring af tilsvarende rettigheder i Forbundsrepublikken.«

Et emne i valgkampen

I de senere uger har adskillige borgere ønsket spaltepads i JydskeVestkysten og Nordschleswiger for at tilkendegive deres holdning til den nye linie, Sønderjyllands Amtsråd med 17 stemmer har besluttet at indføre på Aabenraa Sygehus med åbningen af en afdeling for betalende patienter. Flertallet af læserbrevskribenter ser i denne nye ordning et brud med det danske fundamentale sundhedsprincip, at sygehusbehandlingen ikke må være et spørgsmål om penge; andre henviser til, at sygehuset i Aabenraa er et offentligt hospital, og der derfor ikke må køres efter princippet »og har du penge, så kan du få«.

De, der er for, peger på, at de forventede ekstraindtægter vil komme helheden til gode, og at ordningen vil bidrage til at afkorte ventelisterne.

Sikkert hører vi meget om problematikken i den kommende valgtime: privatpatienter eller ej. - I denne sammenhæng tillader jeg mig en kort personlig bemærkning: I næsten hele min levetid - og den er ikke så kort endda, har jeg

været konfronteret med begrebet »Privatpatient« (på den »rigtige« side). Jeg har været lykkelig for hver gang, jeg kunne konstatere, at forskellen mellem privatpatientens og den almindelige sygekassepatients status blev mindre.

Den danske model har hidtil for udlandet været et godt eksempel på praktiseret demokrati. Mon ikke økonomiske problemer kan løses på anden måde end netop via brugerbetaling ved sygdom?

Privatisering eller ej? er et andet varmt emne i denne tid med økonomiske problemer for det offentlige - I 1992 havde privatinstitutionen Martin-Luther-sygehuset i Slesvig store økonomiske problemer at slås med. Slesvig-Flensborg amt og byen Slesvig overtog derfor husets drift (90 % henholdsvis 10 %). Økonomien er kommet i orden, så man nu til efteråret kan begynde med en hårdt tiltrængt sanering. Et nøje gennemtænkt spareprogram var forudsætningen for den positive udvikling, udtaler tilsynsrådet.

Lidt om økonomi og grænsehandel

Der er skrevet meget om penge i sommerkvartalet - rigtig meget. Kursen har været meget svingende, indtil Nationalbanken den 16. september sænkede rentefoden med 1/2 point til 8,75 %; dermed ophævedes renteparløbet med Tyskland, og kronens værdi vil være stigende, udtaler nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer. Rentesænkninger stimulerer erhvervslivet og nedsætter arbejdsløsheden - et skridt i den rigtige retning, er økonomiministerens konklusion.

Grænsetrafikken er faldet for tredje år i træk, og det skyldes den faldende grænsehandel. Undersøgelserne af tallene for de enkelte grænseovergange viser nemlig en stigning på 10 % ved motorvejens grænseovergang - her passerer ferie- og fjerntrafikken - ved Padborg og Kruså derimod et fald på 9 og 8 %. Disse over-

gange benytter indkøbsrejsende traditionelt. De hektiske indkøbsrejser fra tiden med de store prisforskelle indenfor bestemte varegrupper bliver det foreløbig ikke til.

Det nyåbnede storcenter i Kolding vil nok lokke nogle nysgerrige til, men efter nogen tid stabiliseres situationen, og indkøbene foretages i nærområdet. Planerne for et Bov-Center er nu taget af bordet. Det er en stor fordel! - Padborg har med sine mange specialforretninger et godt og varieret varetillbud; dér er der endnu en personlig præget kontakt mellem de forretningsdrivende og kundekredsen - noget, som der sættes pris på. Hver gang en forretning lukkes, dør der noget i nærsamfundet. Denne tendens har allerede været alt for længe.

Turismen har været en god indtægtskilde, og udlejning af danske sommerhuse er steget med 18 % i sommeren 1993, meddeles det fra »Dan Center«, Danmarks største sommerhusudlejningsfirma - otte ud af ti gæster kommer fra Tyskland. Sidste år har tyske turister lagt 5,5 mia. kr. i danske kasser ifølge Forbundserhvervsministeriet.

Mange turister besøger Sønderjylland med dets mange seværdigheder og historiske mindesmærker, fortæller ejerne af Alnor Kro og Lærkelund Camping (55.000 overnatninger i 1992). Forhåbentlig har de mange besøgende følt og oplevet noget af Grænselandets mangfoldighed! Det er her, kulturer mødes og informationer udveksles fra nord til syd og omvendt, det er her, menneskene har prøvet vejen fra grænsekamp til sameksistens, det er her, der værnes om regionalt særpræg - det sønderjyske folkemål er et af disse særpræg.

Interessen for sønderjysk er stigende igen efter mange års tendens til at gå over til rigsdansk. Den 2. september kunne Amtscentralen for Undervisningsmidler præsentere undervisningsmaterialet

»Vi bor i Sønderjylland«, som Karen Margrethe Pedersen (Grænsforskningsinstituttet), Inge Adriansen (Museet på Sønderborg Slot) og Magda Nyberg (Københavns universitet) har udarbejdet.

Regional tænkning mødes især i erhvervssektoren, TS (Tele Sønderjylland) og DIES (Danske Ingeniørers Erhvervspolitiske Selskab) har holdt møde med temaet: »Grænseregionen - et potentielt kraftcenter?«. Deltagerne var enige om, at intensivere det grænseoverskridende samarbejde for at styrke randregionerne Nord- og Sydslesvig og at forbedre uddannelsesmulighederne, så folk er kvalificeret til et sådant samarbejde. Højskolen Østersø, Aabenraa, blev altså åbnet på det helt rigtige tidspunkt - siden starten den 2. august har der været fuldt hus og næste kursus, der begynder den 1. november, er allerede overtegnet. Undervisning i tysk sprog og kultur er det centrale på denne højskole, men højskoleforedraget og højskolesangbogen spiller en væsentlig rolle i undervisningen.

Ideen med denne skole er bare god! Erhvervsliv og Grundtvig og så tilmed tysk lyder i første omgang grotesk. Men Grundtvigs ide at dygtiggøre mennesker til et virksomt liv realiseres - bare på 1993's præmisser.

Dansk Skoleforenings bekymringer

Alle sydslesvigske organisationer og institutioner skal spare - denne meddelelse kom ganske tydeligt med angivelse af nøjagtige procenttal fra »Undervisningsministeriets rådgivende udvalg vedr. danske kulturelle anliggender i Sydslesvig.« Meddelelsen kom ikke uventet, det føltes som en selvfølge at følge trop med den danske befolkning, skønt det var svært at finde steder, hvor der kunne spares.

De store vanskeligheder for Skoleforeningen kom, da Landsregeringen krævede, at førskolebørnene ligestilles med

børnehalebørnene; førskoleundervisning skal ikke foregå på skolerne, men i børnehaverne - denne omstilling forventes afsluttet i 1998.

Al skoleundervisning sorterer under »Landet«, da der er almindelig skolepligt, og »Landet« betaler, - men børnehaver er socialpædagogiske indretninger, hvis besøg er fritstillet for den enkelte. »Landet« har ikke den samme økonomiske forpligtelse som overfor skolerne.

Skønt tilskuddene til børnehaver forhøjes noget på grund af en ny lov (Kindertagesstättengesetz), mister Dansk Skoleforening betydelige offentlige midler ved denne omstilling. Forældrebidraget forhøjes betydeligt, og faren for lukning eller sammenlægning af skoler henholdsvis børnehaver lurer lige om hjørnet, medmindre amter og kommuner endelig kan beslutte sig til at ligestille danske og offentlige børnehaver. - Der må forhandles - og der ventes og håbes!

Grænseoverskridende lugt

Bag de to ord gemmer sig to alvorlige problemer: Slesvig-Holstens håbløse affaldsituation og et deponis uheldige beliggenhed, tæt op ad et fredet område ved den dansk-tyske landegrænse og i umiddelbar nærhed af bebygget område, så beboerne generes af både deponiets lugt og dimension. Det er affald fra 132 kommuner fra Slesvig-Flensborg amt, der køres til dette deponi, som nu har en højde på 16 meter, men hvis højde evt. kommer op på 25 meter, hvis ikke der findes et andet område, hvor affaldet kan placeres. Over 1200 underskrifter er blevet samlet ind, og beboerne har henvendt sig til miljøminister Svend Auken for at få hjælp ved forhandlinger, helst om fjernelsen af affalds-bjerget eller mindst et løfte om ikke at forhøje dette bjerg yderligere.

Problemet er, at der endnu søges efter

Det omdiskuterede affaldsbjerg i Harreslev, umiddelbart syd for den dansk-tyske grænse. En trussel mod miljøet og mod det gode samarbejde over grænsen. Fot. Friedrich Hartung/Nordschleswiger.

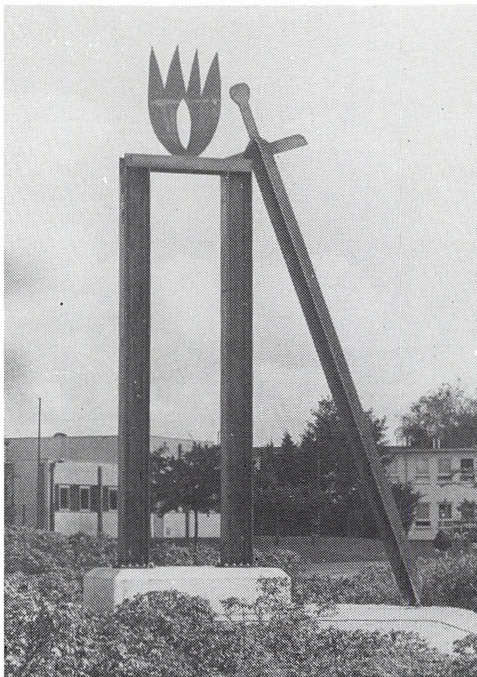
et egnet område, hvor affaldet kan lagres. Diskussionen i befolkningen er efterhånden blevet så voldsom, at der sættes spørgsmålstejn ved modpartens vilje til det meget omtalte samarbejde over grænsen.

»Folk, kritik og kultur i det danske mindretal før 1945«

Dette er titlen på Flensborg Avis' sommerserie, skrevet af lic. phil. Nils Voltertsen. I 13 afsnit fortælles om folk fra byerne og fra landdistrikterne, der havde tilknytning til Den slesvigske Forening i årene fra afstemningen i 1920 til 1945. Forfatterens kilde er 55 interviews optaget på bånd i årene 1985-88. Artikelserien har fremkaldt mange læserbreve, positive og negative. Det blev påpeget, at der var konkrete fejl.

Desuden er der en fare for fejlfortolkninger af menneskers udsagn, når båndmateriale skal bearbejdes. Disse fejl er ikke til at rette og skaber en stærk modvilje hos de mennesker, der føler sig ilde berørt. Det er farligt at sætte menneskers udsagn op imod hinanden, uden at parterne har fået lov til at forklare for hinanden, hvad de ville sige med netop disse ord.

Læsningen af artikelserien giver dog et godt billede af den brogede flok mennesker, der fandt eller havde deres ståsted netop »i det danske« - og alle disse mennesker havde deres egen helt personlige vej til dansk kultur og demokratiforståelse - påvirket af de personer, de mødte undervejs, og deres egen længsel.

Det nyopstillede Uffemonument i Bydelsdorf med kronen og sværdet Skræp. Fot. Jens Handler/Flensborg Avis.

Kong »Offa« vender tilbage til Ejderen

Det er overskriften på en kort artikel i »Der Nordschleswiger« (10/8). En syv meter høj skulptur, skabt af kunstneren Peter Niemann, er stillet op ved firmaet Ahlmann's industriområde i Bydelsdorf. Den fremstiller i stiliseret form kongesønnen Uffe med kronen og sværdet Skræp. »Nordschleswiger« omtaler Uffe som Offa, der udvandrede til England og grundlagde fire kongeriger. Hvorom alt er - der står en Uffe-skulptur ved Ejderen, - for danskere et symbol på forfædrenes kamp imod fjenden sydfra.

Endnu en historisk person fik sit mindesmærke: Kniplepigen Kjerstine Svendsdatter, der i 1639 fandt det første guldhorn i nærheden af Gallehus, - hun står, skåret i træ af kunstneren Frederik Grube, på en fremtrædende plads på

hjørnet af Nordre Landevej og Ribe Landevej i Tønder. We-Ha-direktør Werner Petersen skænkede statuen i anledning af Tønders 750 års-jubilæum og sin virksomheds 45 års beståen.

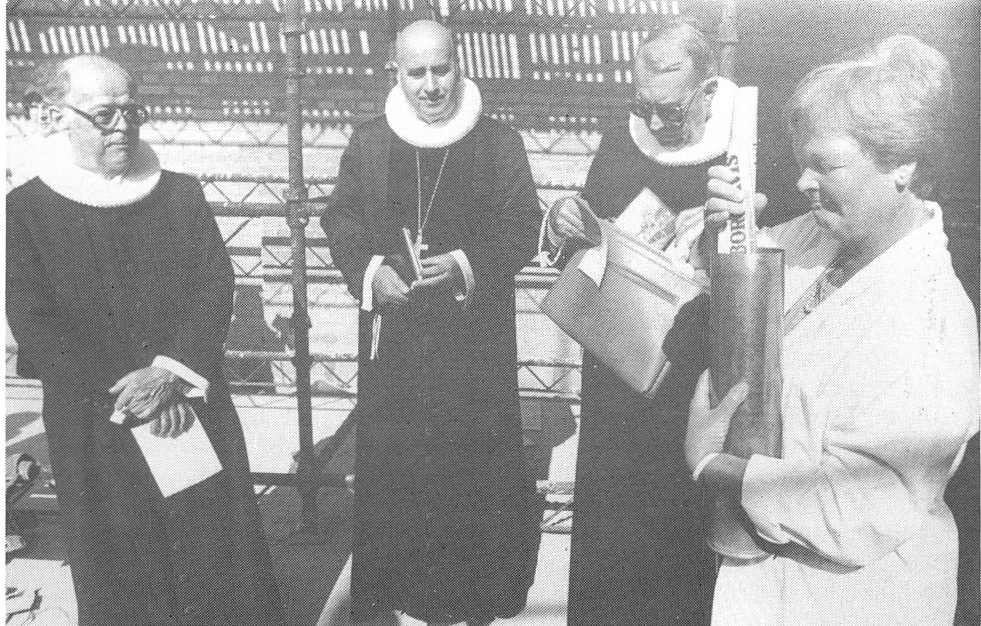
Kulturelle tiltag

Aabenraa fik sit nye »Kulturhus« i »BaneGården« i den gamle banegård. Teglværket »Cathrinesminde« indviedes som en afdeling under Museet på Sønderborg Slot. I Frøslevlejrens Museum blev anden etape af renoveringen afsluttet. Planetariet i Jels blev åbnet, og syd for grænsen tiltrak den lille museumslandsby Unewatt mange besøgende. I Gråsten afsløredes »Spiralen«, et kunstværk skabt af Monica Poulsen, Skive - en gave fra Danfoss.

Musiklivet bød på et rigt varieret tilbud - ængstelsen forud for etableringen af Slesvig-Holsten-Musik-Festivalen, at dette mammutforetagende med sin ihærdige reklamekampagne ville dræbe tiltag på de mere beskedne spillesteder uden optræden af verdenskendte musikere, har været overflødig. Der blev spillet og sunget rundt omkring i kirker, sale og telte.

To uropførelser - begge i Tønder - må regnes til årets højdepunkter indenfor sønderjysk musikliv: opførelsen af Bo Holtens store korværk »Visdom og galskab« i anledning af byens 750 års-jubilæum - og »Sønderjysk Sommersymfoni« af samme komponist, komponeret til tekster af Jens Rosendal. Værket blev opført under åbningskoncerten af Tønder Festival, - den overværedes af 1.800 tilhørere.

Alle de, der for en afvekslings skyld havde lyst og trang til selv at synge, kunne gøre det den 22. august, da »alsangs«-traditionen blev genoplivet på »Skamlingsbanken«. Koncertsanger Ove Verner Hansen ledede det store kor, som dannedes af de 1.700 sangglade deltagere.

Ved grundstensnedlæggelsen til den nye danske kirke i Harreslev den 19. august lagde provst C. B. Karstoft (til venstre) den anden sten efter biskoppen over Haderslev stift, Olav Lindegaard (midt i billedet), mens formanden for menighedsrådet, Lone Anker Jacobsen, sørgede for at grundstensdokumentet blev fulgt af et nummer af Flensborg Avis. Nr. 2 fra højre er den tidligere præst ved Ansgarkirken, Martin Nørgaard. - Det var en af provst Karstofts sidste handlinger før pensioneringen efter godt 42 års virke i Dansk kirke i Sydslesvig, først som præst for de seks menigheder i Ugle herred 1951-79 og derefter som provst. Fot. Michael Mauter/Flensborg Avis.

re. I en tid, hvor mange mennesker nøjes med at være kultur-konsumenter, er initiativer som dette virkelig tiltrængt.

Kongeligt besøg på Gråsten Slot hører med til sommeren i Sønderjylland, Dronning Ingrid havde travlt i denne sommer - ved en lang række af de før nævnte begivenheder var hun til stede - og selvfølgelig også ved Dansk Haveselskabs store udstilling i Tønder, som Dronningen åbnede. Grænsen blev krydset på vej til Husum den 22. august, hvor Dronning Ingrid deltog i gudstjenesten i den danske kirke. For første gang lyttede gudstjenestegæsterne til kirkens nye orgel, skænket af »A. P. Møller og hustru Chastine Mc.-Kinney Møllers Fond til almene Formaal«, og for første gang kunne Dronningens gave til kirken beundres ved en gudstjeneste: et krucifix, skabt af kunstneren Sven Havsteen Mikelsen.

Sønderjyske gymnaster satte med deres flotte opvisning et fint punktum for Dronning Ingrids sommerophold i 1993.

Prins Joachim har holdt sit indtog på Schackenborg, og den nye Schackenborgmarch - (komp. af Arne Ole Stein) - en gave fra Tønder Kommune - blev spillet for første gang under friluftskoncerten i slotsparken.

Sydslesvigs sydligste danske skole - den ligger i Dänischenhagen - kunne tages i brug efter sommerferien af 52 glade skoleelever. Et stort ønske blev dermed opfyldt. - I Harreslev blev grundstenen til en ny dansk kirke lagt. Målet at få en egen kirke har menigheden arbejdet ihærdigt på gennem en årrække - nu er det indenfor rækkevidde, og kirken tages i brug til næste år.

Byen ved grænsen

- en supplerende kommentar

Af INGER TRYDE HAARLØV

I Henrik Becker-Christensens fortræffelige bog om Tønder 1920-1970 »Byen ved grænsen« er der et par punkter, som en medlever i en fjerdedel af perioden har lyst til at kommentere:

I sidste nummer af PLUK (nr. 2, 1993), udgivet af Institut for Grænseregionsforskning er der et citat fra det kulturpolitiske oplæg til Sønderjyllands amts regionsplan fra 1990: man »har erkendt den store betydning et aktivt kulturliv har for både den enkelte borgers velbefindende og for samfundsøkonomien som helhed« ... »de kulturelle aktiviteter kan profilere byen som et sted, hvor det er godt at bo og arbejde...« men, indrømmes det, »samsillet mellem kultur og erhversudvikling er imidlertid yderst kompliceret« - Det kan derfor virke lidt ejendommeligt at læse i »Byen ved grænsen« i forordet side 5, at »da det fra slutningen af 1950'erne tyndede ud i statsinstitutionerne, blev tabet kompenseret af en begyndende industrialisering.«

Kompenseret? -

Nu er statsinstitutioner selvfølgelig ikke afgørende for kulturlivet, hvad denne sommers store festligheder heldigvis har vist. Industrialiseringen var godt i gang før 1950 og er fortsat lige siden, hvad der også er meget glædeligt. Men at kalde den en kompensation er ikke ganske dækkende. Selvom antallet af arbejdspladser måske kan balancere, så mistede byen en stor del af sin kulturelle trækraft. Til og med 1970 forsvandt ud over en stærk reduktion af DSB (bl. a. ved nedlæggelse af Tønder-Tinglev bane) Toldkammeret 1969, Toldgrænsekorpset 1969 og Tønder Amt 1970. Man-

ge af de statsansatte havde været stærkt engageret i egnens liv som igangsættere i foreningslivet. Blandt personalet ved Amtet var således formændene for Fjernvarmeselskabet, for Tønder menighedsråd, for Forsamlingshuset Tønderhus, for Lystfiskerforeningen og for Læse- og Ungdomsforeningen (Teaterforeningen). Og i den samme periode udgik fra Statsseminariet, skønt truet af nedlæggelse, det ene videnskabelige værk efter det andet, fra rektor, dr.theol. Asger Nyholm, lektor, dr.phil Gotlieb Japsen, lektor og museumsdirektør, dr.phil S. Schoubye, samt et banebrydende arbejde af studielektor Børge Christensen, der udviklede edb-sproget Comal - for blot at nævne nogle af dem, der var med til at tegne byens kulturliv udadtil. Dette miljø var også begunstiget ved fremragende lærerkræfter ved det stadig eksisterende gymnasium. Blandt dennes lærde lektorer var komponisten til den meget elskede sang »For en fremmed barsk og fattig«, Ernst Kiørboe. Den udtrykker iøvrigt noget, der var meget karakteristisk for Tønder i årene efter genforeningen, nemlig en stor og frugtbar lokalpatriotisme, der fandt glæde i et »aktivt kulturliv« og i at »profilere byen som et sted, hvor det var godt at bo og arbejde«.

I nogle af bogens kapitler er der umådelig mange tal, f. eks. når de sociale forhold omtales - det gør indtryk, at der var afsat 150 kr. til »medicin, julegaver, hårklipning og barbering af fattiglemmer« på Gørrismark. Men det er vist undgået forfatterens opmærksomhed, at denne ejendom tilhørte Provst Petersens Stiftelse, og at dens afkast skulle gå til understøttelse af seminarister; da den var svær at manøvrere efter sin hensigt under de ændrede landbrugsforhold, blev den lykkeligt afhændet af stiftelsens bestyrelse; herved blev det muligt at bygge det udmærkede kollegium med stifterens navn (1967) som nu i stedet for

seminarister giver bolig til andre unge under uddannelse.

Så vidt det skønnes er bogens indledende kapitler om de topografiske og nationale forhold dækkende og med god brug af historikeren H. V. Clausens beskrivelser og meniger. Men man kan i litteraturlisten savne grev O. D. Schacks erindringsbog »Grænsesind«, der nok kunne have givet værdifulde betragtninger.

Ligeledes undrer man sig over, at »Fonden til bevarelse af gamle huse i Tønder« kun er repræsenteret ved en henvisning til en ganske kort artikel fra 1963 af apoteker, dr.pharm. H. I. Toft, selv om der for hele perioden var fyldige årsberetninger. Det præger naturligt nok beskrivelsen af denne fremsynede pioner-virksomhed. Helt så let som antydet i kapitlet »Boliger og vækst« foregik det ikke, og der var ingen munter opbakning i byrådet, hvor viceborgmester Carl Jensen var den eneste virkelig forstående og hjælpsomme. Fonden restaurerede årligt et hus og modtog gaver på 100.000 kr. om året fra udenbys fonds og velgørere, hvoriblandt var dron-

ning Ingrid. Og i økonomisk kritiske situationer hjalp Tønders amtmand, dr. jur. Tyge Haarløv, med opfindsomhed og good-will, således fik han både dannet stiftelsen »Chas. Otzens Håndværkerhus« i Uldgade og etableret en amtskolecentral i Østergade 56. Dette hus, »Soli Deo Gloria«, var kondemneret og af den lokale presse dømt til nedrivning lige indtil 1964, da fonden fik det skænket af Carlsbergs Mindelegat for Brygger I. C. Jacobsen. De fondsmidler, man modtog, blev givet til »almennyttige formål«. Det var derfor med stor og oprigtig beklagelse, ja sorg, at man måtte se denne gode institution, der også betjente sydslesvigske lærere, gå ud af det almene eje.

Til disse supplerende oplysninger skal føjes en kompliment for den flotte bog. Stofmængden er imponerende fyldig, disponeringen dejlig klar og sproget som i forfatterens andre publikationer varieret beundringsværdigt og med et let stænk af diskret lune, en bog, der kan anbefales som underholdende og oplysende. Den bør ejes af enhver Tønderborger!

TILBUD

Ældre årgange af Sønderjysk Månedsskrift

Vi har foretaget en opgørelse af vort lager af ældre årgange af månedsskriftet. Desværre er det begrænset, hvad vi kan tilbyde af sammenhængende årgange, men følgende årgange sælges for en pris af 25 kr. pr. årgang (ialt 12 hæfter pr. årgang):

1949, 1950, 1952, 1954, 1957, 1959, 1963, 1965, 1969, 1970,
1971, 1972, 1975, 1976, 1977, 1980.

De årgange fra 1945, som ikke er nævnt, kan vi tilbyde med et manglende hæfte til 10 kr. pr. årgang. Fra 1981-90 haves alle årgange, pris: 50 kr. pr. årgang. Alle 10 årgange 1981-90 sælges samlet for 350 kr. Årgang 1991-92 koster 100 kr. pr. årgang. Enkelthæfter 1945-80 sælges for 2 kr. stykket ved køb af mindst 10 hæfter. En del hæfter er dog udsolgt.

Ønsker du din samling af månedsskriftet suppleret, eller er der artikler i bestemte numre, som du har brug for, så indsend din bestilling med præcis angivelse af, hvad du ønsker.

Restoplaget er begrænset!

Til ovennævnte priser kommer porto samt et ekspeditionsgebyr på 20 kr.

Bestilling sendes til

Historisk Samfund for Sønderjylland, Sekretariat, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa.

Det sker – på nordslesvigske museer

Hjemmeværnets Museumsmagasin 1993-94

Hjemmeværnets Museumsmagasin i Frøslevlejren omfatter en permanent udstilling og en særudstilling, som siden museets åbning den 15. juni 1988 har vist fem forskellige spændende emner, som hver for sig har kunnet supplere den permanente udstilling med værdifulde og seværdige enkeltheder ved deres afslutning.

Den 5. marts åbnede Hendes Kongelige Højhed Prinsesse Benedikte året 1993's særudstilling »Marinehjemmeværnet 40 år«, hvor ikke mindst Marinehjemmeværnets rolle i Søredningsberedskabet med en gennemsnitlig indsats hver fjerde dag er anskueliggjort. Udstillingen har publikumstække, idet besøgstallet ligger et par tusinde over det tilsvarende i 1992.

Den 12. november 1994 åbnes museets næste særudstilling »Den Danske Brigade i Sverige 1943-45 - DANFORCE«. Den symboliserer de daværende danske brigaderers tak til det neutrale Sverige, som modtog dem og gav dem mulighed for at uddanne sig til en indsats i forbindelse med Danmarks befrielse. Hans Majestæt Kong Carl XVI Gustaf i nærværelse af Dronning Ingrid har givet tilsagn om at ville modtage en parade og opfølgende at åbne den nævnte særudstilling i Hjemmeværnsmuseet. Her er der i forvejen i den permanente del en afdeling, der omhandler den frivillige brigade som en forløber - og dermed en rod til det danske hjemmeværn.

Den vartes i dagligdagen af en gruppe gamle brigaderer benævnt »Brigadesamlingen« under ledelse af oberst Frede Gotthardsen fra Haderslev.

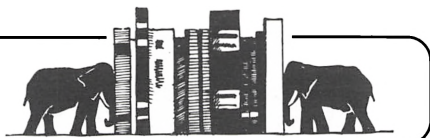
Både i freds- og krisetid er marinehjemmeværnet et vigtigt led i overvågnings-, eftersøgnings- og redningsberedskabet. Gennemsnitlig er der en indsats hver 4. dag.

Særudstillingen opstilles imidlertid som noget nyt af en institution udefra - Tøjhusmuseet. Museumsinspektør Kay Søren Nielsen fra Tøjhusmuseet er ansvarlig for særudstillingen og bringer hovedparten af den med sig fra København. Men selvfølgelig vil også Brigadesamlingen stå bi, ligesom Museumsmagasinet faste stok af frivillige er parat til at tage fat.

Vi ser med spænding og forventning frem til den 12. november og til sæsonen 1994.

Jørgen Frederik Edeling

-
- Indtil 9. januar: **Museet på Sønderborg Slot**
Istedløven - et nationalt monument og dets skæbne.
15. november: Koncert med musik for klassisk guitar ved Peter Howard Jensen.
- Tønder Museum**
27. nov. - 1. jan.: Købmandsudstilling.
- Indtil 14. nov.: Et Tønderhus i sine velmagtsdage, i Drøhses hus.
- Sønderjyllands Kunstmuseum**
27. nov. - 1. jan.: Ung dansk kunst. Michael Kvium, Lars Nørgaard, Christian Lemmerz, Morten Stræde, Elisabeth Taubro m.fl.
- Aabenraa Museum**
- Indtil 14. nov.: I storm og stille, den sikre havn.
En udstilling om sømandskoner fra sejlskibstiden til i dag.
- Indtil 14. nov.: Udstillingsværkstedet. Håndlavede dukker til leg og teater.
28. nov. - 31. dec.: Oldemors juletræ.
- Haderslev Museum**
- Indtil 14. nov.: The golden 6. Udstilling med 196 sort/hvide farvefotos, udvalgt blandt tusinder af indsendte billeder fra hele verden. Danmarks eneste internationale, censurerede fotosalon. Arr.: Fotogruppen Kama, Vojens.
27. nov. - 9. jan.: Halm og Jul. Halm kan bruges på mange måder: til foder, strøelse, tækkemateriale og til husflid og pyntegenstande - især i forbindelse med Julen. Prod. af Langelands Museum.
24. nov. kl. 19.30: Levende billeder fra Haderslev før og nu. En kavalkade af video-produktioner fra byens jubilæumsår, 1992. Nogle er lavet på grundlag af gamle filmstrimler, andre er nyoptagelser. Arr. i samarbejde med Det danske Videoværksted.
- Midtsønderjyllands Museum**
- Indtil 21. nov.: Astronomiudstilling.
28. nov. kl. 15: Adventskoncert.
- Hjemmeværnsmuseet**
12. nov.: Kong Carl XVI Gustav. I nærværelse af Dronning Ingrid åbnes en særudstilling om den danske brigade i Sverige 1943-45 DAN-FORCE. Udstillingen vil blive betjent af brigaderer og varer indtil udgangen af oktober 1994.
-

Erindringer fra Aabenraa

Fred Vilhelm Schmidt: *Fra de røde barakker*. 167 s. Forlaget Attika 1993. Pris: ?? kr.

Erindringer fra Sønderjylland fra arbejdermiljøer er sjældne. Desto større interesse må derfor disse velskrevne erindringer fra et miljø på den sociale rangstiges allernederste trin vække.

De røde barakker, hvor forfatteren, født 1933, boede de første år af sit liv, er de husvildebarakker, som Aabenraa kommune efter Genforeningen opførte syd for byen, og som stod til efter 2. verdenskrig.

Der er et stort persongalleri i bogen, beboerne i barakkerne, tanter og onkler, storesøsteren »Søs«, den missionske frk. Tordsen, »Schwester Lydia« fra asyllet i Persillegade, lærerne i den tyske kommuneskole og mange flere i det lukkede og snævre købstadsmiljø. Forfatteren har blik for personernes stærke og svage sider, og giver mange rammende personkarakteristikker. Frem for alt er det dog billedet af moderen, der fæstner sig ved læsningen af bogen. Hun måtte stride en næsten umulig kamp for at opretholde hjemmet med en mand, der var alkoholiker og tærskede hende og børnene, når han var fuld. Angsten for faderen og for hvad der ville ske, når han vendte hjem, var en konstant faktor i hjemmet. Faderen var aktiv i den kommunistiske bevægelse, men blev senere indfanget af nazismen og al dens væsen. Hans børn kom i tysk skole, og han selv meldte sig til tysk krigstjeneste under krigen, blev dømt i 1945 og sad tre år i Fårhus. Da han kom ud, var der kun flasken tilbage.

Ud over at skildre barndommens miljø og de personer, der befolkede den, reflekterer forfatteren konstant over, hvorfor disse mennesker blev som de blev. Hvad var det egentlig, der gik galt? Det er en lang proces, den nu 60-årige har måttet igennem for at bearbejde oplevelser og indtryk fra en barsk periode og bringe dem i den form, de nu har fået. Men det er ikke mindst denne reflekterende

form, der gør det til en stærk oplevelse at læse disse erindringer, der samtidig giver et indtryk af et grænselandsmiljø på godt og ondt i 1930'erne og især under og lige efter 2. verdenskrig. *lif*

Kegnæs' historie

Kegnæs 1615-1965, genudgivet af lokalhistorisk forening for Kegnæs sogn 1993. Pris: 100 kr. Eksp.: Lokalhistorisk Forening for Kegnæs Sogn, tlf. 74 40 51 11.

Den første kirke på Kegnæs indviedes i 1615, efter at Hertug Hans den Yngre havde ladet den hidtil skovklædte halvø rydde og bebygge. Det blev 350 år senere fejret med en sognehistorie, der nu foreligger i fotografisk genoptryk.

Bogen omfatter 20 afsnit, skrevet af i alt 10 forskellige forfattere. Det kan ikke undgås, at så mange afsnit er af vekslende kvalitet, men de vigtigste er gennemgående både godt fortalt og solide af indhold. Man kommer også ganske godt rundt om sognets historie.

Bogen begynder med et velskrevet afsnit om halvøens natur med hovedvægt på fuglelivet. Det er en god måde at indlede en sognehistorie på. Man kunne dog i dette tilfælde godt have ønsket sig lidt mere om, hvordan naturforholdene har påvirket menneskers muligheder for at leve på Kegnæs. Derpå gennemgår Jørgen Slettebo klart og letforståeligt de arkæologiske fund og det, de siger om Kegnæs gennem tiderne. Thilde Svensson giver i en lille »novelle« en skitse af Hertug Hans den Yngre og grundlæggelsen af Kegnæs sogn. Herpå tager Jens Bladt sen. over med to lange landbrugshistoriske afsnit, der står som bogens mest markante enkeltdele. Kyndigt føres vi gennem de tider, hvor Kegnæs var et godsområde, og frem til udskiftningen, der for første gang gjorde halvøen til bondeland. Desværre bliver afsnittet tyndt, når vi kommer forbi år 1800.

Gode er også afsnittene om kirke og skole. Kirkeafsnittet er meget stort med omfattende

de portrætter af hver enkelt præst. Man kan diskutere, om det er rimeligt at ofre så megen plads på dem, når f.eks. sognerådsformænd og foregangs mænd i landbruget og foreningslivet stort set ikke portrætteres, men det kirkelige afsnit rummer så til gengæld også gode bidrag til den almindelige sognehistorie. Også sognekommunen er pænt behandlet med en gennemgang af de vigtigste sager på sognerådets bord gennem årene. Vi får dog ikke at vide, hvordan sognerådet var sammensat rent politisk, og om der nogensinde var uenighed mellem borgerlige og socialdemokrater.

En række afsnit gennemgår forskellige håndværk og samfærdsforholdene. De handler mest om, hvordan forholdene var omkring århundredeskiftet. Man kan i den forbindelse undre sig over, at købmændene stort set ikke nævnes. Bogen slutter med afsnit om de nationale forhold og foreningslivet. De er desværre noget tynde.

I 1965 måtte plusserne dog langt overskygge minusserne. Kegnæs 1615-1965 var en særdeles solid, velskrevet og alsidig sognehistorie. Man kan derfor også godt ønske tillykke med, at den nu kan fås igen. Men det lader sig ikke nægte, at der til de nævnte svage sider har føjet sig endnu én: den manglende ajourføring. Det er beklageligt, at man ikke har sørget for at udfylde de huller, der i forvejen var i bogen, og føre visse kapitler op til i dag. Således er det uheldigt, at man ikke får gjort Kegnæs sognekommunes historie helt færdig - der mangler trods alt kun fem år, så opgaven havde været overkommelig.

cpr

Skolehistorie fra Døstrup

H. E. Sørensen: Det første skolehus her på landet. Døstrup skole 1693-1993. Forlaget Melbyhus 1993. 96 s. ill.

Den meget flittige skribent og forfatter, H. E. Sørensen fra Skærbæk, der i sit forfatterskab kommer vidt omkring, - tør man nok sige - har nu samlet trådene omkring det lille Døstrup sogns skolevæsen, gennem 300 år.

Døstrup skole, der i dag er sognets eneste skole, føres helt tilbage til 1693, og om skolens udvikling, op gennem tiderne, har for-

fatteren samlet en utrolig mængde oplysninger, ikke mindst om dens lærerkollegium gennem alle årene. Ret imponerende, må man medgive.

Mange interessante oplysninger om skolen, dens lærere, samt om sognets udvikling iøvrigt, bliver beskrevet i detaljer. Selv sognets tidligere små - nu nedlagte skoler, i Drengsted, Lovrup, Vinum, Tevring m. fl. får, vel nok mest interessant for sognets lokalhistorisk interesserede, deres fortid dokumenteret langt tilbage.

Her ud over bringer bogen mange sjældne og spændende illustrationer, enkelte også af mere overordnet kulturhistorisk værdi, så man må nok konkludere, at næppe mange andre små landsbysogne, har fået sit skolevæsen så godt og grundigt bearbejdet, som Døstrup sogn her har fået sit.

Alt i alt en interessant og læseværdig lille bog, ikke blot for lokalsamfundet.

Sven Ohlsen

Teaterhistorie fra Højer

Teatergaleasen - 10 år på Kiers Gaard i Højer, ved Per Loldrup og C. C. Rasmussen, 48 s., ill. Udg. af Kiers Gaard 1993.

Teaterforeningen Teatergaleasen fejrer sit tiårsjubelæum med en flot bog på 48 sider. Reelt dækker bogen dog mere end de ti år, idet Folmer Christiansen i bogens længste - og bedste - artikel gennemgår teaterlivet i Højer siden 1920. Han formår at skildre skolekomedier og foreningsdilettant med varme og indfølelse, så de bliver levende for læseren. Man kunne dog godt have ønsket sig, at redaktionen også havde fundet et par billeder frem fra nogle af disse forestillinger.

Hovedparten af bogen er viet Teatergaleasens eget arbejde. C.C. Rasmussen gennemgår hovedtrækkene på godt fire sider. Derefter har man valgt at afsætte to sider til hver sommerforestilling, der præsenteres med en række fine billeder og nogle korte presseklip. Vinterforestillingerne præsenteres mere oversigtsagtigt.

cpr

Næste nummer af månedsskriftet ud sendes med postvæsenet den 8. december.

Den tapre landsoldat

To af de mest monumentale danske mindesmærker, »Istedløven« og »Landsoldaten«, er skabt af samme kunstner, sønderjyden H. W. Bissen. Gennem disse værker og en række fremragende portrætstatuer og buste formåede han at give et klart kunstnerisk udtryk for samtidens to hovedstrømninger: Den nye nationale bevidsthed, der var vokset frem i løbet af 1840'erne, og de nye demokratiske tanker.

Mest overbevisende formår Bissen at gøre det med »Landsoldaten«, sejrsmonumentet over udfaldet fra Fredericia den 6. juli 1849, der ses på forsidebilledet side 305. Statuen er helt klassisk såvel i temaet, et sejrsminde, som i indholdet, en kriger. Men det er kun en tilsyneladende lighed. Bissen skabte med »Landsoldaten« et enestående kunstværk, et krigsmindesmærke som hverken var heroisk eller sentimentalt. Klassicismens krav om enkelhed og storhed var her opfyldt med et kunstværk, der samtidig var helt moderne i sit udtryk.

Den ukendte soldat svinger ikke triumferende med sit våben, men vifter med en bøgegren i glæde over freden og træder samtidigt på krigen, symboliseret ved et stykke erobret skyts. For første gang i nordisk kunsthistorie - og i europæisk ligeledes - er det en almindelig menig soldat, der repræsenterer hele nationens glæde. Almindeligvis var det hærførere, som man satte på piedestaler eller gengav på portrætmedaljoner, som det er tilfældet på Istedløvens sokkel.

To kunstnere var blevet anmodet om at indsende forslag til et mindesmærke i Fredericia, Bissen og Jerichau. Den sidstnævnte lavede udkast til den nordiske

krigsgud, Thor, der stod kampfærdig og klar til forsvar. Ved en afstemning faldt langt de fleste stemmer på Bissens skitse, og det kan ikke overraske. Den tapre landsoldat var under og efter Treårskrigen blevet et symbol på »ånden fra 1848«, dvs. den danske nations forsvarsvilje. Det var helt i pagt med samtidens nationalliberale ideer, at den jævne bondsoldat blev et ideal for nationen og et symbol på et folkeligt fællesskab på tværs af alle klasseskel. Der blev skrevet talrige sange, f.eks. »Dengang jeg drog afsted«, hvori den menige soldats forsvarsvilje hyldedes. »Landsoldaten« knytter således nært an til samtidens folkelige demokratiske rørelser. Den var et kunstværk, som var let aflæseligt og let at identificere sig med.

Ved afsløringen i Fredericia den 6. juli 1858 holdt den nationalliberale politiker, daværende amtmand, Orla Lehmann festtalen. Han tolkede her statuen som et billede på det frigjorte danske folk, der havde stået sammen under Treårskrigen, og i kraft af dette sammenhold havde man vundet sejren. Statuen var et værdigt minde til »at bevare erindringer om folkets fryd og folkets tak«.

Selvom Landsoldaten gengiver den ukendte soldat, så er der dog i det idealiserede portræt en vis lighed med en af de berømteste blandt de faldne, Bissens ven, maleren J. Th. Lundbye, der meldte sig som frivillig og faldt ved et vådeskud nær Bedsted i 1848. Bissen udførte en mindesten over Lundbye i samme periode, som han modellerede på landsoldaten.

Inge Adriansen

Litt.: Lisbeth Balslev Jørgensen i Dansk Kunsthistorie, bd. 3, 1972.